

En studie i Aristoteles' billede af den beboede verden

af Helle Gjellerup

Undersøgelsens formål er at belyse Aristoteles' billede af verden, hans fornemmelse af dens forskellige deles fjernhed eller nærhed i fysisk og kulturel forstand, hans oplevelse af et centrum og en periferi og eventuelle opfattelse af et sådant forholds betydning for den kulturelle udvikling. Udgangspunktet tages i *Politikken*, det vil sige det enkeltværk, hvori Aristoteles refererer mangfoldigst til forskellige dele af den beboede verden – og det netop som beboet: 89 *poleis* (og *ethne*)¹ indgår i *Politikkens* eksempelmateriale vedrørende samfunds- og forfatningsmæssige og dermed relaterede forhold.² Det valgte udgangspunkt er bestemmende for undersøgelsens omfang, idet den samler og analyserer de passager i det aristoteliske corpus uden for *Politikken*, hvori de samme 89 *poleis* mv. er inddraget på en eller anden måde.³ For at forbedre sammenligneligheden af de forskellige områders optræden i værkerne er også medtaget omtaler af landskaber og regioner, der ganske vist ikke som sådan indgår i *Politikkens* historiske eksempler, men som omfatter *poleis*, delstammer eller lignende, der har leveret stof til eksempler. I indekset, der er anbragt som slutnote, er navnene på disse områder anført i firkantede parenteser.

-
1. Yderligere en *polis* (Andros) og fem *ethne* (achaierne, magnesierne, messenierne, perraiberne og japygerne) kommer ind i eksemplerne, men det skyldes udelukkende deres fx fjendtlige relation til et eksempels primære referencepunkt. Der oplyses intet om interne forhold, og omtalen af disse enheder er regnet for accidentel og dermed ikke informativ med hensyn til Aristoteles' fokus og interesse.
 2. Eksemplerne er identificeret, afgrænset, registreret og analyseret i Helle Gjellerup, *De historiske eksempler i Aristoteles' Politik* (Upubliceret speciale, Københavns Universitet, 2000).
 3. Måden er ikke ganske ligegyldig: Rene *en passant*-omtaler er udeladt. (Fx er HA 519a15 om Chalkidike på den thrakiske kyst ikke taget i betragtning under Thrakien). Geografiske navne, der er blevet begreber uden aktuel tilknytning til området, der oprindeligt har inspireret betegnelsen, er ligeledes forbigået. (Fx HA 522b26, 595b28 og 627b17 om medisk græs, Rh. 1394b35 om lakonisk = kortfattet udtryksform, Cael. 292a29 om det chiiske terningkast samt de mange forekomster af τὰ Μηδικά Perserkrigene). Endelig er heller ikke ethnika ved personnavne medtaget. Ganske vist er det betegnende, at der i de meteorologiske og kosmologiske skrifter forekommer en stribe joniske ethnika (Mete. 342b36 om Hippokrates fra Chios, Mete. 365a17-18 om Anaxagoras fra Klazomenai og Anaximenes fra Milet, Cael. 294a24-30 om Thales fra Milet og Xenofanes fra Kolofon), men her er det et træk ved virkeligheden - den joniske dominans inden for naturfilosofi og videnskab - der afspejles i teksten uden at udtrykke forfatterens bevidste fokuseren på de områder, der har fostret de pågældende personligheder.

Konsekvens i fremgangsmåden er vanskelig at opnå, og de forskellige enheder er og bliver inkommensurable, hvordan de end adderes og suppleres. Det betyder, at der ikke kan udledes meget af indekset ved en simpel kvantitativ bedømmelse. En række faktorer må tages med i betragtning, herunder omtalernes indholdsside og det pågældende værks genstand og metode. De fundne omtaler gennemgås derfor værkgruppe for værkgruppe nedenfor.

Da undersøgelsen tager sigte på at indkredse Aristoteles' personlige verdensbillede er kun de værker medtaget, hvis autenticitet aldrig har været draget i tvivl, eller hvor denne tvivl kan siges at være helt eller delvist opgivet af den nyere forskning, sådan som det gælder for *Den Eudemiske Etik*, *Den store Moral* og *Om Dyrenes Dele*.

Pseudo-aristoteliske peripatetiske værker, der i andre sammenhænge med fordel og berettigelse kan benyttes som kilder til Aristoteles' teoretiske synspunkter, er ladt ude af betragtning, idet illustrationsmateriale og empirisk underbygning nemmere end de teoretiske sammenhænge vil kunne præges af den konkrete forfatter. Ligeledes er – autenticitetsspørgsmålet ufortalt – fragmenter af tabte værker holdt uden for undersøgelsen, da overleveringen af dem til dels vil bero på de citerende forfatteres interesser og i den forbindelse deres geografiske tilhørsforhold. Ud fra en lignende betragtning ses der bort fra *Athenernes Statsforfatning*, hvis omtaler af andre *poleis* mv. på forhånd vil være givet med det athenske perspektiv.

De undersøgte områders og folks optræden i de *logiske og metafysiske skrifter* er for spredt til at kunne gøres til genstand for en kvantitativ analyse, som rækker videre end til den iagttagelse, at der ved valg af tænkte eksempler med en relation mellem to lokaliteter kan spores en tendens til at vælge Athen – der gerne underforstås – i kombination med et sted inden for en snæver radius herfra: Aigina (*Metaph.* 4.5 1015a25-26, 4.30 1025a25-30; Megara (*Metaph.* 3.4 1008b14-15) og Theben (*APr.* 2.24 68b41-69a11).⁴ Desuden er der i et par tilfælde tale om gengivelse af gængse argumenter, hvor andre teoretikere har valgt materialet (*APo.*13 78b29-31: skytherne, *SE* 20 177b12-13: Sicilien). To tilfælde er imidlertid indholdsmæssigt interessante. *Top.* 3.1 116a38-39 lægger til grund, at Indien ikke alene er et randområde, men også *føles* som et meget fjernt

4. Det kan til et givent formål være *nødvendigt* at sejle til Aigina; man kan ved et *tilfælde* havne på Aigina på grund af oprørt hav eller pirater; en person bekræfter i praksis *kontradiktionsprincippet* ved ikke at holde sig i ro, men tage til Megara, hvis han finder, at det er det, han bør gøre; en *sylogisme* kan have strukturen: Nabokrig er forkert, og krig mod Theben er nabokrig, altså er krig mod Theben forkert. To eksempler af lignende abstrakt karakter optræder i *Ph.* 3.3 202b13-14 og 6.1 231b28-232a1, begge steder med Theben som modpol til Athen.

sted, hvortil der er et minimum af kontakt. Det er bemærkelsesværdigt, at det er den beboede verdens østlige udkant, der vælges her. I *Metaph.* 3.5 1010b10-12 optræder Libyen som et sted på meget lang fysisk afstand af specifikt Athen.

Også i *Retorikken* og *Poetikken* forekommer omtaler af de undersøgte steder og folk temmelig spredt. Et vist mønster kan dog spores. Optræden i disse værker vil – med mindre andre pointer kommer direkte til udtryk⁵ – være tegn på et tilhørsforhold eller en relation til den græsktalende verden.

I *Poetikken* handler én gruppe henvisninger om usædvanligt ordforråd inden for det græske sprog. Her er det naturligt, at det er yderområder af den græske verden, der bringes på bane: Massalia (21 1457a34-36 – dog kun ifølge én tekstvariant), Kreta (25 1461a13-14) og Kypren (21 1457b6).

En anden kontekst, der i *Poetikken* giver anledning til omtale af bestemte områder, er spørgsmålet om oprindelsen til tragedie- og komediegenren. Når Sicilien kan nævnes som hjemsted for komedien (3 1448a29-34 og 5 1449b5-7), er dette et vidnesbyrd om, at Sicilien i høj grad tilhører den græske kulturverden.

Den eneste af de fjernere beliggende og ikke-græske enheder, der nævnes i *Poetikken*, er Karthago. Det sker i et eksempel fra virkeligheden, der skal vise, at to begivenheder – *in casu* søslaget ved Salamis og kampe med karthagenienserne på Sicilien – kan være samtidige uden at være forenet af et fælles formål (*Po.* 23 1459a24-27). En forudsætning for, at en stat naturligt kan optræde i et sådant eksempel i *Poetikken*, er givetvis, at den som Karthago har en historie, der har grænseflader med velkendte dele af græsk historie.

Af de næstyderst beliggende lande ifølge indeksets inddeling opfylder også Persien og i en fjernere instans Egypten denne forudsætning, og det slår igennem i *Rh.* 2.20 1393a31-b4: eksempel på argumentation for, hvordan athenerne burde forholde sig over for Xerxes' planer om at erobre Egypten.⁶ En stor del af *Retorikkens* omtaler af steder og folk optræder i denne type eksempler på argumentationer i konstruerede eller kendte reelt holdte taler. Da disse taler oftest vil være – eller tænkes – holdt i Athen eller i det

5. Se nedenfor.

6. Referencen til Persien fremgår kun indirekte gennem nævnelse af en kendt persisk hersker. Dette er også for Makedonien (fx 2.23 1397b34-98a2), de græske byer i Syditalien og på Sicilien m.fl. almindelig praksis i *Retorikken*, ligesom det er det i *Politikken*.

mindste holdt på græsk i den græske verden og mere eller mindre kendt i Athen, er *Retorikkens* perspektiv naturligt et mere athenskt perspektiv end *Politikkens*.⁷

Det betyder, at fjernere områder inddrages sjældent og kun, når netop fjernheden er en pointe. Således hedder det om forbryderes udvælgelse af ofre, at hvis de er langt borte, kommer hævn sent, som de, der udplyndrer karthagenienserne, netop tænker (1.12 1372b26-28). Karthago ses her som et fjernt sted, men dog som et samfund, der har en sådan relation til den græske verden, at sanktioner kan iværksættes. Som repræsentanter for det meget fremmede og udannede trækkes skytherne frem i forbindelse med anbefalingen af tilhørertilpasning af en tales indhold (1.9 1367b9-11).

De to sidst omtalte passager udgør ikke – som de foregående – eksempler på retorik, men omhandler direkte virkeligheden. Denne type illustrationer af moralske, psykologiske, sociologiske, juridiske, institutionelle og andre forhold, som er af betyd-

-
7. Der er tale om flere niveauer: Hvor holdes talen? Hvilken nationalitet har taleren henholdsvis modtageren af budskabet? Hvem omhandler talen primært? Hvem henvises der til i argumenternes præmisser eller i *paradeigmata*? Indekset kan dårligt fange alle disse lag, hvis sammenhæng i stedet antydes her:

Taler faktisk holdt i Athen: 1.15 1375b28-31: om Salamis; 2.6 1384b32-35: om atthenernes optræden på Samos; 2.23 1398b10-13: Alkidamas' induktionsargument for påstanden om den almindelige hædring af den vise mand med inddragelse af eksempler fra Chios, Mytilene, Lakedaimon, grækerne i Italien m.fl. (En lakune gør det uklart, om 2.23 1398b18-20 (om Athens, Lakedaimons og Thebens trivsel under filosoflovgivere) gengiver fortsættelsen af Alkidamas' argument, eller om det er en tænkt tale, der udfoldes).

Taler faktisk holdt andre steder end i Athen: 1.15 1375b28-31: henvisning fra Tenedos' side til Periander af Korinths autoritet i konflikt med Sigeon; 2.20 1393b22-94a1: om Æsops forsvarstale for en anklaget på Samos; 2.23 1397b34-98a2: makedonske gesandters anmodning til thebanerne om passage gennem Theben til Attika, under henvisning til makedonsk hjælp til Theben i forhold til Fokis; 3.18 1419a31-32: *euthynai* i forhold til en efor i Lakedaimon.

Tænkte taler, der kunne være holdt såvel i Athen som andre steder: 2.22 1396a14-20: om Athens undertrykkelse af aigineterne og poteidaierne.

Taler, der tænkes holdt bestemte andre steder end i Athen: 1.2 1357b30-33: advarsel til syrakusannerne mod at føje Dionysios i hans ønske om en livvagt, under henvisning til *paradeigmata*: Theagenes af Megara og Peisistratos.

De hidtil nævnte passager tjener alle til at illustrere brugen af bestemte argumenttyper. De eksempler, der anføres på stilistiske virkemidler, er - i hvert fald inden for rammerne af denne undersøgelse (dvs. de 89 eksempelpoleis mv.) - udelukkende hentet fra overleverede taler:

Taler faktisk holdt i Athen med anvendelse af metaforer eller ordspil: 3.4 1407a2-6: Perikles om indbyggerne på Samos og i Boiotien; 3.10 1411a15-16: Perikles om Aigina; 1411a4-8: Leptines om lake-daimonerne; 3.10 1411a9-11, 24-25: Kefisodots opfordring til atthenerne om at marchere til Euboa [357]; 3.11 1412b4-7: Isokrates og andre om atthenernes *arche*.

ning for retorikken, er dog oftest også hentet fra den græske virkelighed, som talekunsten udspillede sig i.⁸

De *etiske skrifter*s få omtaler af stedfæstede forhold falder for størstedelen inden for de mest eller næstmest perifere områder.

Fra den yderste periferi hentes eksempler på moralpsykologiske yderpunkter: kelternes ufornuftbaserede frygtløshed (*EN* 3.7 1115b26-28) og *θυμός*-bårne mod (*EE* 3.1 1229b24-29). Og et par af disse fjerne samfund – Skythien (*EN* 3.3 1112a28-29)⁹ og Indien (*EE* 2.10 1226a28-30, *MM* 1.17 1189a19-21) – bruges som eksempler på menneskelige forhold, som det ikke giver mening for en græker – en spartaner (*EN* loc.cit.) eller 'os' (*EE* loc.cit., *MM* loc.cit.) – at overveje eller træffe beslutning om, da de ligger uden for hans indflydelse. Fjernheden kommer ved omtalen af kelterne også til udtryk ved, at oplysningens andenhåndskaracter udtrykkelig bemærkes (*EE* loc.cit.: *καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτούς...*).

Fra de en tak mindre perifere områder bliver Persien til belysning af visse fænomeners overalt (*πανταχοῦ*) ensartede natur taget frem som modpol til forfatterens sted: *ὥσπερ τὸ πῦρ καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν Πέρσαις καίει* (*EN* 5.7 1134b24-26). Her udmåles *πανταχοῦ* ved hjælp af *ἐνθάδε* og *ἐν Πέρσαις* i en polaritet, der ikke kun handler om fysisk afstand – den ville være større til Indien – men frem for alt om arvefjendskab: ildens *δύναμις* står til rådighed for begge parter. Eksistensen af den fjendtlige relation placerer i sig selv Persien i en anden klasse end fx Indien.

-
8. 1.5 1361a9-11: om lakedaimonske kvinders ringe etiske og fysiske kvaliteter; 1.9 1367a28-33: om statussymbolværdien af lakedaimonske mænds lange hår; 1.14 1375a4-6: om en straffelovbestemmelse i Argos; 2.23 1398b33-99a1: om et spørgsmål stillet til oraklet i Delfi med en sigende indbygget forudsætning om fædres autoritet. Disse illustrationer forudsætter alle viden om konkrete forhold. I andre tilfælde er henvisningen til bestemte folk af en mere abstrakt karakter, således at eksemplet kan vælges meget frit. Her er tendensen - ligesom i den lignende situation i de logiske og metafysiske skrifter - at underviserens/skribentens og hans publikums ståsted bliver bestemmende for udvælgelsen, således at Athen og Athens politiske modpol dominerer (3.7 1408a27-29: lakedaimonsk (og thessalisk) som eksempel på nationalitet; 2.22 1396a21-25: antithesen Lakedaimon/Athen - ligesom 3.14 1415b30-32, hvor Sokrates citeres for et tænkt eksempel, der spiller på arvefjendskabet).
 9. Som eksempel på dyrisk barbari nævnes i *EN* 7.5 1148b18-23 kannibalistiske skikke hos folkene ved Sortehavet, uden at det fremgår direkte, om der hermed tænkes på blandt andre de pontiske heniocher og achaier. Formuleringerne, der minder om både *Pol.* 8.4 1338b19-24 og Heraclid. 18, tyder dog på det. Det bemærkes, at omtalen er markeret som andenhånds: *οἷοις χαίρειν φασὶν ἐνίοις τῶν ἀγριωμένων περὶ τὸν Πόντον*.

Egypten trænger sig endelig på med nogle af den slags specialiteter inden for religion (*EE* 1.5 1215b36-16a2) og gravskik (*EE* 7.1 1235b1-2), som havde optaget ikke mindst Herodot, og som kan levere et illustrationsmateriale, der supplerer det, der kunne hentes fra de tilsvarende græske felter.

Hvor der en enkelt gang skal bruges et eksempel på en tæt relation (et nyttebaseret venskabsforhold), vælges Athen som den ene part, og det bliver da Megara, der figurerer som den anden – inden for en ikke længere konkret begribelig ordsprogsagtig vending (*EE* 7.2 1236a37 og 7.10 1242b25).

Den eneste stat inden for periferien, der gentagne gange strejfes i de etiske skrifter, er Lakedaimon. I ét tilfælde (*EN* 4.3 1124b16-17) er der fokus på relationen Athen-Lakedaimon: For ikke at tirre athenernes stolthed valgte lakedaimonerne i en forhandlingssituation at fremhæve athenernes velgerninger mod Lakedaimon og at fortie egne tjenester over for Athen.¹⁰ I et andet tilfælde (*EE* 7.15 1248b37-49a2) anes en udtalt kontrast mellem lakedaimonerne og athenerne, idet der tillægges de første en ἔξις πολιτική, som ikke helt er på etisk højde med καλὸς κάγαθός-idealet. To omtaler af Lakedaimon er værd at bemærke, fordi de belyser den store interesse for Lakedaimon – og i det ene tilfælde også for Kreta – i *Politikken*: I *EN* 1.13 1102a7-12 fremhæves de lakedaimonske og de kretensiske lovgivere som sande dyrkere af statskunsten, så sandt som de bestræbte sig på at gøre medborgerne til gode mennesker og derfor studerede ἀρετή. Og i *EN* 10.9 1180a24-26 roses de lakedaimonske lovgivere for som nær ved de eneste at have beskæftiget sig med spørgsmål om borgernes aktiviteter og ernæring.

Blandt de lande, der omtales i de *kosmologiske og meteorologiske skrifter*, tynger de i den yderstbeliggende zone kraftigst. Etiopien, det nordligste Skythien og Indien omtales netop som tre af den beboede verdens yderpunkter; det fjerde sættes ved Herakles' søjler, således at Iberien vel må betragtes som det yderste vesten (*Mete.* 2.5 362b21-25). Indien er også andetsteds omtalt som østgrænse (*Cael.* 2.14 298a9-12) – igen modstillet Herakles' søjler; og at Skythien er det nordligste reelt kendte område kan udledes af *Mete.* 1.13 350b6-8. Endelig er Etiopien i en tidligere passage (1.12 349a4-9) nævnt –

10. Dette historiske eksempel kan muligvis dateres til 369, da lakedaimonierne under den thebanske invasion anmodede athenerne om støtte. Fra denne lejlighed refererer X. *HG* 6.5.33 den type argument, som Aristoteles hævder ikke blev brugt.

Omtaler af historiske begivenheder, der kan sammenlignes med indholdet af de historiske eksempler i *Politikken* er ellers sjældne i de etiske skrifter. Et enkelt andet eksempel findes i *EN* 3.8 1117a25-27 og omhandler argivernes pludselige tab af mod, da de bliver klare over, at deres modstandere i kamp [ved Korinth i 392] mod forventning er lakedaimonske styrker.

ved siden af Arabien – som et ekstremt varmt land, hvilket for Aristoteles vil være ensbetydende med et ekstremt sydligt beliggende land. I *Mete.* 2.3 358b2-3 figurerer Libyen som det sydlige, varme, tørre land, ligesom dette land i 2.5 363a5-8 danner grænse mod det ubeboede.¹¹

De nævnte lande omtales desuden – nu sammen med kelternes – i en passage om store floders udspring i høje bjerge (*Mete.* 1.13 350a19-b18). Passagen kommer også ind på floder i andre områder, herunder den græske verden; der er altså ikke her tale om en særlig interesse for periferien. Andre fænomener, der er nogenlunde jævnt spredt over verden – som jordskælv, udtørring af søer og forekomst af salte kilder – findes eksemplificeret tilsvarende spredt på de forskellige zoner og regioner. Fra den yderste zone er der hentet den slags eksempler i Libyen (*Mete.* 352b32) og Skythien (*Mete.* 2.3 359b17-19). Sidstnævnte passage er interessant ved, at Aristoteles viderebringer Herodots fejlagtige teori om årsagen til de sydrussiske floders saltindhold i den sidste del af deres forløb mod havet (Hdt. 4.52, 81).¹² I hvert fald på dette punkt er hans viden om Skythien ikke udbygget i forhold til Herodots.

I den mindre yderlige zone optræder Egypten i en række omtaler, hvoraf et par vedrører den netop behandlede type af fænomener, der principielt ikke har med den mere eller mindre perifere beliggenhed at gøre (*Mete.* 1.14 351b27-34 og 352b20-22). I denne forbindelse nævnes det, at egypterne anses for at være verdens ældste folk. Bemærkningen synes indskudt for at understrege betydningen af passagens påstand om, at egypternes land først gradvis – underforstået: helt tilbage fra dengang, det blev egypternes – er blevet til ved aflejring fra Nilen. I sig selv giver henvisningen til det egyptiske folks høje alder imidlertid et vigtigt indblik i Aristoteles' opfattelse af egypterne. Ikke blot menes egypterne at være de ældste; også et forspring i udvikling tillægges dem på visse højt ansete områder: grundlæggelse af matematikken (*Metaph.* 1.1 981b23-25) og – sammen med babylonerne – af astronomien (*Cael.* 2.12 292a7-9).¹³ Egyptens særlige stilling viser sig også i valget af konkrete eksempler på stjernehimlens skiften for en iagttagelse, der bevæger sig fra nord mod syd. Aristoteles renoncerer på at trække pointen hårdt op ved at nævne et ekstremt sydligt land og henholder sig i stedet

11. Som følge af denne tilkendegivelse, der bestyrkes af den i det følgende nævnte passage fra *Mete.* 1.13, der sidestiller Libyen med Etiopien osv., er Libyen i indekset placeret i det perifere bælte, selv om området ligger nordligere end Etiopien og lige som Egypten har en Middelhavskyst.

12. Se W.W. How & J. Wells, *A Commentary on Herodotus*. Vol. 1. (Oxford: Clarendon, 1950 (1912¹)) 323.

13. Også hos Herodot er egypterne et folk, som har en meget lang historie (2.142-144), og som har været førende i kulturel udvikling (2.2-4).

til Egypten (og Kypern), hvor professionelle observationer kan antages at være gjort (*Cael.* 2.14 298a3-4).¹⁴

Fra de centrale græske områder påkalder en enkelt omtale sig særlig interesse ved at give en geografisk baggrund for politiske forhold og udviklinger: Ændringer i landskabs- og jordbundsforhold i Argos siden den trojanske krigs tid anføres som forklaring på et skift i styrkeforholdet mellem Argos og Mykene (*Mete.* 1.14 352a6-14).

I de *biologiske skrifter* optræder landene i den yderste zone i gennemsnit med flere eksempler end landene i den næstyderste zone og i regionerne inden for denne. Kun Egypten i den mindre perifere zone når op på et antal omtaler, der overgår, hvad der bliver de fleste af randzonelandene til del. Allerede for en kvantitativ betragtning af materialet skiller disse *ἐσχατιαί* sig altså ud.

Flere af omtalerne skyldes netop, at landene er opfattet som yderligt beliggende, og de belægger dermed denne opfattelse. *HA* 8.12 597a2-6 betegner i forbindelse med trannernes træk de skythiske sletter og sumpene syd for Egypten som yderlige (*ἐσχατα*). Da ekstremt nordlig eller sydlig beliggenhed inden for Aristoteles' *οἰκουμένη* er ensbetydende med den højeste grad af kulde eller varme (*Mete.* 362a32-b9), optræder de yderst beliggende lande også som kolde eller varme *par excellence*: kelternes land (*GA* 2.8 748a22-26, *HA* 8.28 606b2-5) og Skythien (*ibid.*; *GA* 5.3 783a12-14) og i anden række Thrakien (*HA loc.cit.*) henholdsvis Libyen (*PA* 2.9 655a8-10). For så vidt som kulde er forbundet med fugt, og varme med tørke, drejer behovet for at kunne belægge disse vilkårs betydning også opmærksomheden i retning af de nordligste og sydligste lande: Skythien (*GA* 5.3 782b31-35) og Thrakien (*ibid.*) henholdsvis Etiopien (*GA* 5.3 782b35-83a1) og Libyen (*GA* 2.7 746b7-11, *HA* 8.28 606b17-24). De to sidst anførte passager omhandler arternes parring på kryds og tværs ved de få drikkepladser. I *GA*-passagen er Aristoteles omhyggelig med at fralægge sig ansvaret for teorien om de få vandingssteders betydning for Libyens ordsprogligt belagte artsrigdom.

En del af materialet fra de fjerneste områder har rent ud fablens karakter. Her er det områders ukendthed, som indirekte betinger omtalerne. Om en skythisk hest, der suiciderede efter tvungen parring med moderhoppen (*HA* 9.47 631a1-8), og om libyske kæmpeslangers angreb på et skib (*HA* 8.28 606b9-14) fortælles hele små historier, hvis status antydes ved et par *λέγεται* og et *φασί τινες*. Uden forbehold beskrives i *HA* 9.33

14. Aristoteles' kendskab til eksistensen af en nedskreven præcis observation (fra 373/2) indbringer Athen en enkelt omtale (*Mete.* 1.6 343b4-6).

619b13-17 en skythisk fugl, der også forekommer at være noget af et fabelvæsen. Endelig er et fænomen som døende svaners sang rapporteret fra netop Libyen (*HA* 9.12 615b2-5).

På de eksotiske mærkværdigheders overdrev bevæger sig også en række omtaler af indiske (*HA* 2.1 501a25-b1,¹⁵ 8.28 606a8-10 og 607a3-5) og etiopiske undtagelsesfænomener (*HA* 1.5 490a11-12 (cf. Hdt. 2.75, 76), *GA* 2.2 736a10-13 og *HA* 3.22 523a17-18 (cf. Hdt. 3.101). Også her er det overleveret stof, der har trængt sig på – til dels fra de navngivne forfattere Ktesias og Herodot, som Aristoteles henholdsvis generelt betvivler pålideligheden af (*HA* 606a8-9) og specifikt kritiserer på det pågældende punkt (etiopernes sorte sæd, *GA* loc.cit. og den tilsvarende *HA*-passage). Fra Etiopien anføres ud over det her nævnte endnu to humanbiologiske forhold: den sorte farves generationsoverspring (*GA* 1.18 722a8-11 og *HA* 7.6 586a3-5) og sorte menneskers hvide tænder (*HA* 3.9 517a17-20). Tætheden af det etiopiske materiale er her øget ved interessen for de særlige farveforhold, der også lader sig udnytte i de logiske skrifter.

Landene inden for yderkredsen har påkaldt sig langt mindre opmærksomhed fra en biologisk synsvinkel end de hidtil behandlede. Kun om egyptiske forhold er der nærmere oplysninger; ellers optræder kun Persien og Medien hver en enkelt gang. I modsætning til, hvad der gælder for randområderne, henvises der i intet tilfælde til ekstreme klimatiske forhold – eller til klimatiske forhold overhovedet.¹⁶ Derimod går lidt af den interesse for undtagelser og mærkværdigheder, der synes at være bestemmende for en række omtaler af forhold i randzonerne, igen i materialet fra de næstyderste områder: *HA* 6.37 580b29-31 om drægtige musefostre i Persien og *HA* 2.10 502b35-503a1 om tungeløse krokodiller i Egypten (cf. Hdt. 2.68). Som angivet ved sidstnævnte sted er der Herodotparalleller til det egyptiske materiale ligesom til det etiopiske.¹⁷ En anden parallel findes til *HA* 2.1 500a2-5, hvor Aristoteles i modsætning til Herodot (2.74) gør klart, at de omtalte slanger ved Theben kun i metaforisk forstand har horn. Når den metaforiske sprogbrug tillægges egypterne selv (*οἱ Αἰγύπτιοί φασιν*),

15. Muligvis interpoleret.

16. Egyptiske kvinders usædvanlig store fertilitet omtales gentagne gange uden nogen årsagsforklaring (*GA* 4.4 770a33-36, *HA* 7.4 584b7-9, 30-31); det samme gælder ved hønsenes hyppigere æglægning (*HA* 7.4 562b24-26). At dyrene i Egypten generelt er større end deres artsfæller i Grækenland (*HA* 8.28 606a21-27) forklares heller ikke – som det gælder for de libyske dyrs velvoksenhed (se ovenfor) – ved det varme klima. Af passagen fremgår det ganske vist også, at nogle dyrearter er af samme størrelse som eller mindre end de græske fæller. Forskellene i tendens forklares ved de respektive fødemængder – igen uden at disse sættes i forbindelse med klima.

17. En tydelig parallelitet findes også mellem Hdt. 2.71 og *HA* 2.8 502a9-15, der er mistænkt for at være en interpolation.

vidner også dette om en art og grad af kontakt, der giver Egypten en særlig status inden for den ikke-græske verden.

En gennemgang af de forhold, der omtales fra den græske verden, viser, at der også herfra lejlighedsvis bringes stof til torvs af mindre realistisk karakter. Det sker tilmed fra Athens nærmeste omegn: *HA* 6.15 569b10-17 om småfisk, der kommer spontant til verden i sumpede områder; desuden fra Kreta: *HA* 6.18 572a13-22, og Kypren: *HA* 5.19 552b9-13. Selve fænomenet, der illustreres ved kretensiske hesteavlernes praksis, lægges der distance til (*λέγονται δὲ καὶ ἐξανεμοῦσθαι [αἱ ἵπποι]*), men i det følgende beskrives de kretensiske hoppers adfærd uden forbehold. De ildbestandige insekter, der opstår ved malmudsmeltning på Kypren, stilles der ingen spørgsmålstejn ved. Tværtimod fastslås det i det følgende som klart bevist, at der findes dyr, som ikke tilintetgøres af ild (552b15-17). På samme måde konstateres det på grundlag af en række andre 'kendsgerninger' – blandt andet vedrørende fisks opståen af sand og mudder i en udtørret knidisk sø (569a10-19) – der er refereret inden omtalen af de attiske småfisk, at visse fisk bevisligt kommer spontant til verden (569a25-27). De attiske småfisks særlige genese beskrives da også som en kendsgerning. Hverken en central beliggenhed i forhold til forskerens opholdssted eller en tilknytning til menneskelig virksomhed som husdyravl eller malmudvinding udelukker altså, at urealistiske fænomener kan rapporteres som kendsgerninger af Aristoteles, der – som de tre netop gennemgåede passager viser¹⁸ – ikke altid skelner, som en moderne læser vil gøre. Heraf følger, at der må udvises forsigtighed ved anvendelsen af mytiskvirkende stofs forekomst som kriterium på den perifere status af det område, hvortil sådant stof knyttes. Kriteriet er sikrest, hvor Aristoteles selv signalerer, at han viderebringer oplysninger af tvivlsom holdbarhed – som ved flere af de ovenfor behandlede eksempler fra Indien og Etiopien.

I en anden type tilfælde tilføjes hele små historier, uden at der er tale om fabler eller myter: *HA* 9.6 612b8-10 om en mand i Byzans, der vandt anseelse på en præcis vejrforudsigelse foretaget ud fra iagttagelse af pindsvins adfærd; *HA* 6.24 577b30-78a1 om et 80-årigt muldyr i Athen, for hvis fortjenesters skyld et dekret forbyder bagere at jage dyret væk fra brødkurvene. Det kan anses for kendetegnende for de pågældende steders velkendthed og nærhed, at denne type petitstof dukker op. Noget tilsvarende gælder, når en zoologisk iagttagelse indbygges i omtalen af en historisk begivenhed som i *HA* 9.31 618b13-17 om ravnene, der søgte fra Athen og Peloponnes til Farsalos efter et stort

18. Det må her tages i betragtning, at Dittmeyer i Teubnerudgaven fra 1907 betvivler autenticiteten af hele 6.15-kapitlet, som den ene af passagerne tilhører.

slag dør [efter 394] med mange dræbte. Sådanne omtaler mødes ikke i forbindelse med de perifere områder.

Ifølge sagens natur også enestående for græsktalende områder er kommentarer med rent sproglige pointer inden for rammerne af det græske sprog: *HA* 6.1 559a12-13 om det særlige athenske navn for en bestemt fugl.¹⁹

Der findes ikke, når undersøgelsen bevæger sig fra periferi mod centrum, noget sigende mønster i fordelingen af omtaler af husdyr og husdyrhold – for eksempel i retning af, at det vilde dyreliv skulle dominere i det mere eksotiske materiale, og den menneskelige udnyttelse af dyrene i materialet fra den græske verden.²⁰ Bortset fra et enkelt punkt: Fiskeri og skaldyrfangst mødes først i det græske materiale.²¹

(De ukommenterede dele af det græske materiale består i upåfaldende omtaler af vilde dyrs udbredelsesområder og artsvarianter).

Sammenfattende kan det konstateres, at brikkerne fra de enkelte værker med deres forskellige emner og tilgange kan bringes på plads i et samlet mønster, der klart aftegner et verdensbillede. Inden for dette slår Athens psykologiske og pædagogiske centrumfunktion igennem ved, at tænkte eksempler, der skal virke ved fortrolighed, er

19. Kommentaren om byzantinernes betegnelse for den helt unge tunfiskeyngel (*HA* 6.17 571a17-19) kunne teoretisk også have forekommet tilsvarende - som en oversættelse - ved et fremmedsproget område. Se ovenfor om egypternes hornede slanger.

20. Fra randzonerne og de tilgrænsende områder bringes en række iagttagelser vedrørende æslers betingelser (hos kelterne, i Thrakien og Skythien, *HA* 8.28 606b2-5, *GA* 2.8 748a22-26, 5.3 783a12-14). ('Det indiske æsel' er derimod ikke et tamæsel (*HA* 2.1 499b19-20, *PA* 3.2 663a19-23)). Der findes omtaler af får og geder (Etiopien, *HA* 6.19 573b29-31), af geder alene (Libyen, *HA* 8.28 606a18-20), af svin og principperne for deres opfodning (Thrakien, *HA* 8.6 595a26-28), af hunde (Indien, *GA* 2.7 746a34-35, *PA* 1.3 643b4-6), af heste og deres avl og brug (Skythien, *HA* 9.47 631a1-8, 6.22 576a21-33) samt af krigselefanter og elefantpasning (Indien, *HA* 9.1 610a19-21, 6.18 571b32-572a3). Kun i det libyske materiale er der en bemærkelsesværdig overvægt af vilde dyr. Fra Egypten meldes om høns' æglægningshyppighed (se ovenfor note 16) og om tamme krokodiller (*HA* 9.1 608b32-09a2), mens omtaler af vilde dyr, der ikke - som slangerne ved Theben - er anbragt i et menneskeligt perspektiv, er forholdsvis få. Fra den græske verden kan først registreres følgende omtaler af husdyr og husdyravl: *HA* 3.17 520a33-b3 og 3.21 522a22-24 om fårehold og behandling af fåremælk på Sicilien; *HA* 1.17 496b24-29 og *PA* 4.2 677a1-4 om får på Euboia samt om får og geder på Naxos og ved Chalkis på Euboia. I *HA*-passagen figurerer dyrene også i rollen som offerdyr. Foruden disse får og geder er heste omtalt fra Opus og Farsalos (*HA* 6.22 576b26-28 henholdsvis 7.6 586a13-15), silkeorme fra Kos (*HA* 5.19 551b13-16) og hunde fra Kyrene (*HA* 8.28 607a1-3) og Lakedaimon (*GA* 5.2 781b9-10, *HA* 6.20 574a17-575a5, 8.29 607a1-3 og 9.1 608a29-31). På grænsen mellem den græske og den ikke-græske verden nævnes den molossiske hund (*HA* 9.1 608a26-29) og dens brug som jagt- og hyrdehund. Jagt - med høge - findes også omtalt fra Thrakien (*HA* 9.36 620a33-b5).

21. Byzans (*HA* 8.13 598b8-10, b11-15, 599a1-3), Rhodos (*GA* 3.11 763a31) og Lesbos (*GA* 3.11 763b1-4).

valgt herfra eller fra den nærmeste omegn. Det politisk centrale område har en større ekstension – med Athen og Lakedaimon som den mest markante akse eller polaritet. På det kulturelle plan hører også Lilleasien og øerne samt koloniområderne, især Sicilien og Syditalien, med til midten.

Den yderste periferi defineres dels rent kosmologisk og meteorologisk, dels fremstår den antropologisk – som stedet for ufornuftige og udannede mennesker - og alment biologisk – som stedet for fremmede arter. De perifere områders fjernhed er ikke kun oplevet som anderledeshed, men også som ukendthed – som erkendelsesmæssig usikkerhed. De tre faktorer – det yderligt fjerne, det fremmede og anderledes og det ukendte drager i de forskellige sammenhænge på skift opmærksomheden imod periferien.

Det perifere er gradbøjet: Kontakten med Persien, Egypten og Karthago skinner igennem, og Egypten fremstår ligefrem som en mellemproportional – et land, som byder på en fremmedartet natur og på anderledes skikke, men hvis kultur samtidig ved sit niveau tåler sammenligning med den græske.

Det interessante er ikke, at en velorienteret græker med virke i Athen i det 4. århundrede har haft en opfattelse som den skitserede, men at Aristoteles' vidtspændende forfatterskab giver så gode muligheder for at belægge opfattelsens forskellige facetter.

helle@gjellerup.net

Indeks

Indekset er ordnet pragmatisk *områdevis* fra Athen mod periferien. – Passagerne er ud fra pladshensyn registreret med kun et enkelt *linienummer*, der refererer enten til passagens begyndelseslinie eller til den første forekomst af navnet i passagen. Længere passager kan indeholde adskillige forekomster af navnet. Hvor emnet skifter inden for en længere passage med fastholdt geografisk relatering, har skiftet givet anledning til notering af begyndelseslinien eller linienummeret for den første forekomst af navnet inden for det nye afsnit. I artiklen er alle kommenterede passager citeret med nummer for både begyndelses- og slutlinie. – De passager, der omtales i artiklen, er i indekset markeret ved *kursiv*. For tydelighedens skyld er titelforkortelserne (efter Liddell & Scotts system) i indeksets henvisninger til ukommenterede passager derfor imod konventionen anført uden kursivering. – *Firkantede parenteser* om et navn betegner, at det pågældende område ikke figurerer i de historiske eksempler, der er registreret for *Politikken*. – Af de 89, der er registreret i *Politikkens* eksempler, ses der bort fra Kyme, idet Kyme-eksemplerne ikke kan henføres entydigt til enten det italienske eller det lilleasiatiske Kyme. – I parentes ved de 88 navne er anført antallet af de historiske eksempler i *Politikken*, der direkte (ikke blot accidentelt) inddrager den pågældende *polis* mv. (med eller uden navns nævnelser) – jf. *op.cit.* (artiklens note 2) 3-6.

	Logik/ metafysik	Retorik/ poetik	Etik	Naturfilosofi	Biologi
ATHEN					
[Attika]		Rh. 1411a24 Rh. 1413b2			
Athen (36)	<i>Metaph.1010b10</i> <i>APr. 69a1</i> <i>APo. 94a37</i>	Po. 1448a36 <i>Rh.1357b30</i> Rh. 1367b9 <i>Rh. 1375b29</i> <i>Rh. 1384b33</i> Rh. 1396a8 <i>Rh. 1396a18</i> Rh. 1398b2 <i>Rh. 1398b11</i> <i>Rh. 1398b17</i> <i>Rh. 1407a2</i> <i>Rh. 1411a4</i> <i>Rh. 1411a10</i> <i>Rh. 1411a15</i> <i>Rh. 1412b4</i> <i>Rh. 1415b32</i> Rh. 1418a30	<i>EE 1236a37</i> <i>EE 1242b25</i> <i>EN 1124b17</i>	<i>Mete. 343b4</i>	<i>HA 559a12</i> <i>HA 569b11</i> <i>HA 577b30</i> <i>HA 618b15</i>
OMRÅDERNE NÆRMEST ATHEN					
Aigina (2)	<i>Metaph. 1015a25</i> <i>Metaph.1025a26</i>	<i>Rh. 1396a19</i> <i>Rh. 1411a15</i>			
[Boiotien]		<i>Rh. 1407a4</i>			HA 559a3 HA 605b31
Megara (4)	<i>Metaph.1008b14</i> <i>Metaph.1046b29</i>	Po. 1448a31 <i>Rh. 1357b33</i>	<i>EE 1236a37</i> <i>EE 1242b25</i>		

			EN 1123a24		
Theben (5)	<i>APr. 69a1</i>	Rh. 1397b9		<i>Ph. 202b13²²</i>	
	Metaph.1093a16	<i>Rh. 1397b34</i>		<i>Ph. 231b28</i>	
		<i>Rh. 1398b18</i>			
[Euboia]		<i>Rh. 1411a10</i>		Mete. 366a27	<i>HA 496b25</i> <i>PA 677a3</i>
Eretria (2)	APo. 94b1				<i>HA 531b12</i> <i>PA 677a3</i>
Chalkis (3)					
Oreos/Hestiaia (2)					
MELLEMGÆRKENLAND					
Opus (1)					<i>HA 576b25</i>
Delfi (1)		<i>Rh. 1398b33</i>			
Fokis (1)	<i>APr. 69a2</i>	<i>Rh. 1398a1</i>			
PELOPONNES					
[Peloponnes]	Top. 152a13	Po. 1448a35		Mete. 351a2	<i>HA 593a12</i> <i>HA 618b15</i>
		Rh. 1409b12			
Korinth (10)		Rh. 1363a15		Mete. 345a4	
		<i>Rh. 1375b31</i>			
Sikyon (3)			<i>EN 1117a27</i>		
Troizen (1)					
Argos (5)		Po. 1452a8	<i>EN 1117a26</i>	<i>Mete. 352a9</i>	<i>HA 602a8</i>
		Rh. 1365a27			
		<i>Rh. 1375a5</i>			
Elis (2)					<i>GA 722a9</i> <i>HA 586a3</i>
Mantineia (1)					
Heraia (1)					
Arkadien (1)				Mete. 351a3	<i>HA 617a14</i>
				Mete. 388b6	
Lakonien (se					
Lakedaimons tal) SE 176b5		Po. 1461b4	EE 1245b32		<i>GA 781b10</i>
		<i>Rh. 1408a28</i>	<i>EE 1248b38</i>		<i>HA 574a17</i>
		<i>Rh. 1419a31</i>	<i>EN 1124b16</i>		<i>HA 607a3</i>
			EN 1127b28		<i>HA 608a31</i>
			EN 1145a28		
Lakedaimon (41) Top. 152a14		Po. 1461b6	<i>EN 1102a11</i>		
		<i>Rh. 1361a10</i>	<i>EN 1112a29</i>		
		<i>Rh. 1367a30</i>	<i>EN 1117a22</i>		
		<i>Rh. 1396a24</i>	EN 1167a32		
		<i>Rh. 1398b14</i>	<i>EN 1180a25</i>		
		<i>Rh. 1411a5</i>			
		<i>Rh. 1415b32</i>			
		Rh. 1418a32			
NORDGRÆKENLAND					
Thessalien (4)		Rh. 1373a26			

22. Denne passage og den følgende fra *Fysikken* er omtalt ovenfor i note 4, dvs. i afsnittet om de logiske og metafysiske skrifter.

		<i>Rh. 1408a29</i>		
Malis (1)				
Farsalos (1)				<i>HA 586a13</i> <i>HA 618b14</i>
Ferai (1)				
Larisa (3)				
LILLEASIENS VESTKYST og ØERNE UD FOR DENNE				
Tenedos (1)		<i>Rh. 1375b30</i> <i>Rh. 1401b18</i>		
[Lesbos]			EN 1137b30	<i>GA 763b1</i> <i>HA 621b22</i>
Mytilene (4)		<i>Rh. 1398b13</i>		
Antissa (1)				
Atarneus (1)				
Chios (3)		<i>Rh. 1398b12</i>		<i>GA 763b1</i>
Erythrai (1)				
Klazomenai (1)				
Kolofon (2)				
Notion (1)				
Samos (1)		<i>Rh. 1384b32</i> <i>Rh. 1393b23</i> <i>Rh. 1407a3</i>		
Magnesia (1)				
Milet (5)			EN 1151a9	<i>HA 605b26</i> <i>HA 551b16</i> <i>HA 569a14</i> <i>GA 763a31</i>
Kos (1)				
Knidos (2)				
Rhodos (3)				
KYKLADERNE				
Thera (1)				
Naxos (1)				<i>HA 496b26</i> <i>PA 677a2</i>
VESTGRÆKENLAND (kolonier)				
Leukas (1)				
Ambrakia (3)				
ILLYRIEN og NORDVESTGRÆKENLAND (kolonier)				
Apollonia (1)				
Epidamnos (4)				
CHALKIDIKE og THRAKIEN (kolonier)				
[Chalkidike]				<i>HA 519a15</i>
Afytis (1)				
Amfipolis (2)			EN 1134b23	
SICILIEN				
[Sicilien]	<i>SE 177b13</i>	<i>Po. 1448a33</i> <i>Po. 1449a7</i> <i>Po. 1459a26</i> <i>Rh. 1411a25</i> <i>Rh. 1357b30</i>	<i>Mete. 359b15</i> <i>Mete. 366a26</i>	<i>HA 522a23</i> <i>HA 606a5</i>
Syrakus (21)				<i>HA 559b2</i>
Gela (1)				

Akragas (1)	Rh. 1393b8	EN 1148b24 EN 1149a12		
Leontinoi (2)				HA 520b1
Katane (5)				
Zankle (1)				
SYDITALIEN				
Rhegion (1)				
Lokri (5)				
Oinotrien/Italien (1)				
Thurioi (3)				
Sybaris (1)		EE 1216a17		
Tarent (4)				HA 631a10
LIGURIEN (kolonier)				
Massalia (2)	Po. 1457a35			
DET SYDLIGE MIDDELHAV				
Kypern (1)	Po. 1455a1 Po. 1457b6 Po. 1459b2		Cael. 298a4	HA 552b10 HA 568b26?
Kyrene (2)				HA 556a22 HA 556b2 HA 606a6 HA 607a2
Kreta (9)	Po. 1461a14	EE 1229a24 EN 1102a10		HA 572a14 HA 598a16 HA 612a3
Lyktos (1)				
HELLESPONT- OG SORTEHAVSOMRÅDET (kolonier)				
Abydos (2)				
Byzans (2)				HA 571a17 HA 598b10 HA 599a3 HA 612b8
Apollonia (2)				
Istros (1)				
Herakleia (5)			Mete. 367a1	
MAKEDONIEN				
Makedonien (6)	Rh. 1397b34			
OMRÅDER, DER STRÆKKER SIG MOD PERIFERIEN				
Thrakien (1)	Rh. 1412b2			GA 782b34 HA 595a25 HA 606b3 HA 620a33
Odryserne (2)				
Molossien (2)				HA 608a28
Etrurien (1)				
Karthago (9)	Po. 1459a26 Rh. 1372b28			
Egypten (4)	Metaph. 981b23 Rh. 1393a34	EE 1216a1	Cael. 274b16	GA 770a35

		<i>Rh. 1417a7</i>	<i>EE 1235b2</i>	<i>Cael. 292a8</i> <i>Cael. 298a3</i> <i>Mete. 343b10</i> <i>Mete. 351b28</i> <i>Mete. 352b21</i>	<i>HA 500a5</i> <i>HA 502a10</i> <i>HA 503a1</i> <i>HA 557a30</i> <i>HA 562b25</i> <i>HA 581a1</i> <i>HA 584b7</i> <i>HA 584b31</i> <i>HA 606a21</i> <i>HA 608b33</i> <i>HA 612a16</i> <i>HA 617b28</i>
Assyrien (1)			<i>EE 1216a16</i> <i>EN 1095b22</i>		
Medien (2)					<i>HA 552b9</i>
Babylonien (1)				<i>Cael. 292a8</i>	
Persien (7)		<i>Rh. 1393a31</i> <i>Rh. 1410a10</i>	<i>EE 1134b26</i> <i>EE 1160b27</i> <i>MM 1212a5</i>		<i>HA 580b29</i>
PERIFERIEIN					
Skythien (2)	<i>APo. 78b30</i>	<i>Rh. 1367b10</i>	<i>EN 1112a29</i> <i>EN 1150b14</i>	<i>Mete. 350b7</i> <i>Mete. 359b18</i> <i>Mete. 362b22</i>	<i>GA 748a25</i> <i>GA 782b33</i> <i>GA 783a13</i> <i>HA 576a21</i> <i>HA 597a5</i> <i>HA 605a21</i> <i>HA 606b4</i> <i>HA 607a16²³</i> <i>HA 619b13</i> <i>HA 631a1</i>
Pont. achaier (1)			<i>EN 1148b19²⁴</i>		
Heniocherne (1)			<i>EN 1148b19</i>		
Indien (1)	<i>SE 167a8</i> <i>Top. 116a38</i>		<i>EE 1226a29</i> <i>MM 1189a19</i>	<i>Mete. 350a25</i> <i>Mete. 362b21</i> <i>Cael. 298a11</i>	<i>GA 746a34</i> <i>HA 499b19</i> <i>HA 501a26</i> <i>HA 571b34</i> <i>HA 597b27</i> <i>HA 606a8</i> <i>HA 607a4</i> <i>HA 607a34</i> <i>HA 610a19</i> <i>PA 643 b6</i> <i>PA 663a19</i>
Etiopien (1)	<i>SE 167a11</i>			<i>Mete. 349a5</i> <i>Mete. 350b11</i> <i>Mete. 362b22</i>	<i>GA 722a10</i> <i>GA 736a11</i> <i>GA 782b35</i> <i>HA 490a11</i> <i>HA 517a19</i>

23. Omtalen findes kun ifølge én tekstvariant.

24. Se – også for noteringen af denne passage ved heniocherne – note 9 ovenfor.

			HA 523a18
			HA 573b28
			HA 586a3
Libyen (1)	<i>Metaph.1010b11</i> Rh. 1393a31	<i>Mete. 350b11</i>	GA 746b7
		<i>Mete. 352b32</i>	GA 749b17
		<i>Mete. 358b3</i>	HA 606a7
		<i>Mete. 363a5</i>	HA 606a18
			HA 606b9
			HA 606b14
			HA 606b19
			HA 607a22
			HA 615b4
			PA 655a9
			PA 658a13
			PA 695a17
			PA 697b14
Iberien (1)			
Kelterne (3)		<i>EE 1229b28</i> <i>Mete. 350b2</i>	GA 748a25
		<i>EN 1115b28</i>	HA 606b4

Anvendte udgaver og kommentarer

Aristote, *Les Parties des Animaux*: Texte établi et traduit par Pierre Louis. Paris: Les Belles Lettres, 1956.

Aristotelis Ars Rhetorica, ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon, 1959.

– *De Animalibus Historia*, ed. L. Dittmeyer. Leipzig: Teubner, 1907.

– *De Arte Poetica Liber*, ed. I. Bywater. Oxford: Clarendon, 1911² (1897¹).

– *De Caelo Libri Quattuor*, ed. D.J. Allan. Oxford: Clarendon, 1961 (1936¹).

– *De Generatione Animalium*, ed. H.J. Drossaart Lulofs. Oxford: Clarendon, 1965.

– *Ethica Nicomachea*, ed. F. Susemihl. Leipzig: Teubner, 1882.

– *Magna Moralia*, ed. F. Susemihl. Leipzig: Teubner, 1883.

– *Metaphysica*, ed. W. Jaeger. Oxford: Clarendon, 1957.

– *Meteorologicorum Libri Quattuor*, ed. F.H. Fobes. Hildesheim: Georg Olms, 1967 (reprogr.) (1919¹).

– *Physica*, ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon, 1960 (1950¹).

– *Topica et Sophistici Elenchi*, ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon, 1958.

[*Aristotelis Ethica Eudemia*]: *Eudemi Rhodii Ethica*, ed. F. Susemihl. Leipzig: Teubner, 1884.

Aristotle's Prior and Posterior Analytics. A revised text with introduction and commentary by W.D. Ross. London: Oxford University Press, 1949.

Heraclidis Lembi Excerpta Politiarum, ed. & transl. M.R. Dilts (Greek, Roman and Byzantine Monographs, 5) Durham: Duke University, 1971.

Herodoti Historiae, ed. C. Hude. Oxford: Clarendon, 1963.

How, W.W. & Wells, J., *A Commentary on Herodotus*. Vol. 1. Oxford: Clarendon, 1950 (1912¹).

Xenophontis Historia Graeca, ed. C. Hude. Leipzig, Teubner, 1930.